

Saint Peter of Alcantara Franciscan Church in Gherla

THE RECONSTITUTION OF THE NAVE
UNTIL 1855

■ **Abstract:** *The continuous interest in the research of ecclesiastical or Baroque architecture in Transylvania has recently generated synthesis works (RUSU et al. 2000, 144-145; POP 2002, 88-91; VEÖREÖS 2006, 73-74, 107; NAGY 2014, 30-31), in which we also find information on the Franciscan Church in Gherla. The remarkable, but generalising work of these studies did not allow an in-depth analysis of the building, thus there are still unclear aspects related to it.*

The article analyses, interprets, and illustrates a series of architectural inconsistencies related to the interior space of the Franciscan Church in Gherla, revealing a new stage in its history. The main purpose of the present study is to offer as precise an image as possible of the transformations the church has undergone, contributing to the overall knowledge on Transylvanian Baroque churches. The roof structure was not studied in depth and deserves a separate speciality study. In the current context of the rehabilitation and inclusion in tourism circuits of various historic buildings, the article represents a significant contribution to the monograph of the church.

During the current rehabilitation works, the consolidation through reinforced plastering applied on the vaults' extrados and the replacement of several roof structure elements have modified the aspect of the attic. The descriptions and illustrations in this article were made prior to these last interventions.

The precise preparation of the survey for the design project encouraged and facilitated the use of digital processing tools for the three-dimensional modelling and rendering of the observations in this paper.²

■ **Keywords:** historic roof structures, Baroque church, ceilinged church, Eclectic roof structures, Gherla

■ Marius Mihail PĂSCULESCU¹

Biserica franciscană „Sf. Petru de Alcantara” din Gherla

RECONSTITUIREA NAVEI PÂNĂ LA ANUL 1855

■ **Rezumat:** *Interesul neîntrerupt pentru cercetarea de arhitectură ecleziastică sau barocă de pe teritoriul Transilvaniei a generat recent lucrări de sinteză în care găsim incluse informații referitoare și la biserica franciscană din Gherla. Munca remarcabilă, dar generalizatoare a acestor lucrări nu a permis aprofundarea edificiului, astfel încât el rămâne cu aspecte nelămurite.*

Prezentul articol analizează, interpretează și ilustrează o serie de neconcordanțe arhitecturale care apar în spațiul interior al bisericii franciscane din Gherla, dezvăluind o nouă etapă din istoria ei. Scopul principal al studiului de față este să ofere o imagine cât mai precisă a transformărilor petrecute, contribuind la cunoașterea de ansamblu a arhitecturii de biserică barocă transilvăne. Structura șarpantei nu a fost aprofundată și merită un studiu de specialitate separat. În contextul actual al fenomenului de reabilitare și de introducere în circuite turistice a unor monumente de arhitectură, articolul reprezintă un aport semnificativ la monografia bisericii.

Cu ocazia șantierului curent de reabilitare, lucrările de consolidare prin tencuieii armate aplicate la extradadosul bolților și înlocuirea unor elemente de șarpantă au modificat aspectul podului. Descrierile și ilustrațiile din articol sunt realizate anterior acestor ultime intervenții.

Întocmirea precisă a releveului pentru proiect a încurajat și înlesnit utilizarea unor instrumente de prelucrare digitală pentru modelarea și redactarea tridimensională a observațiilor din acest articol.²

■ **Cuvinte cheie:** șarpante istorice, biserică barocă, biserică tăvănită, șarpante cu caracter eclectic, Gherla

1. Situația existentă

■ Imaginea actuală a lăcașului de cult este rezultatul unor lucrări ample din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Lucrările se datorează incendiului din seara de 21 septembrie 1855 ce devastează mai multe case din oraș și care provoacă stricăciuni inclusiv bisericii franciscane (SZONGOTT 2012, 77-81).

Așezarea pietrei de temelie este consemnată în luna octombrie a anului 1748, sfințirea bisericii urmează 10 ani mai târziu (SZONGOTT 2012, 124-126), iar „desăvârșirea” edificiului are loc abia în anul 1878, odată cu zidirea celor două turnuri din fațada vestică (SZONGOTT 2012, 124-126). Acest

¹ Arhitect, PhD student at the Doctoral School of the Technical University in Cluj-Napoca, under the guidance of Prof. Arch. Virgil POP, PhD.

² In this way I would like to thank the designer for making the surveyed material available.

¹ Arhitect, doctorand la Școala Doctorală a Universității Tehnice din Cluj-Napoca sub îndrumarea prof.dr.arh. Virgil POP.

² Pe această cale doresc să mulțumesc proiectantului de rezistență pentru punerea la dispoziție a materialului relevant.

fapt este vizibil și în pod prin schimbarea zidăriei masive din piatră și cărămidă cu o zidărie mai îngustă, țesută doar cu cărămidă.

Nava bisericii se compune din două travee de dimensiuni diferite (fig. 1): una cu planimetria ușor dreptunghiulară, acoperită de o boltă a vela ce sprijină parțial pe arce dublou și descarcă în pile masive de zidărie aflate în colțuri și o travee tranzitorie, mult mai îngustă, prin care nava se racordează la cor. Traveea îngustă preia nu doar diferența dintre lățimea navei și cea a corului, ci și înălțimile diferite ale celor două spații printr-o pânză de boltă ce descarcă în pereții bisericii și reazemă pe arcele dublou cu deschideri și înălțimi diferite.

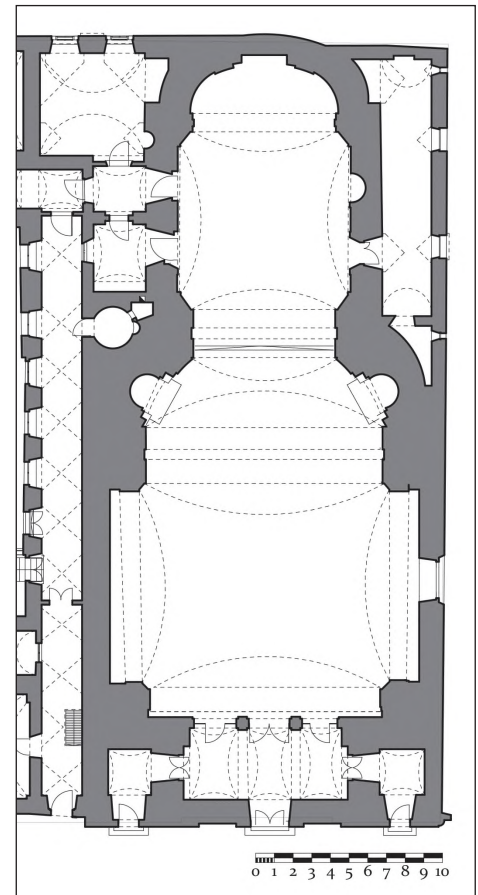
Spațiul interior se continuă cu corul alcătuit în mod similar din două travee de dimensiuni diferite: una mai amplă, cu planimetrie aproape pătrată, acoperită de o calotă boemă ce sprijină pe două arce dublou în mâner de coș pe direcția est-vest și descarcă în pilaștri oblici. Cealaltă travee este de planimetrie semi-eliptică, adăpostește baldachinul altarului și este acoperită de o boltă elipsoidală aflată la o cotă mai redusă.

1.1. Discrepanțe în spațiul interior

Aspectul interior al bisericii prezintă unele neconcordanțe între navă și cor. Nava trădează modificări din timpul lucrărilor și intervenții majore care probabil au avut loc atât pe parcursul primului șantier dintre anii 1748-1758, cât și în urma incendiului din anul 1855.

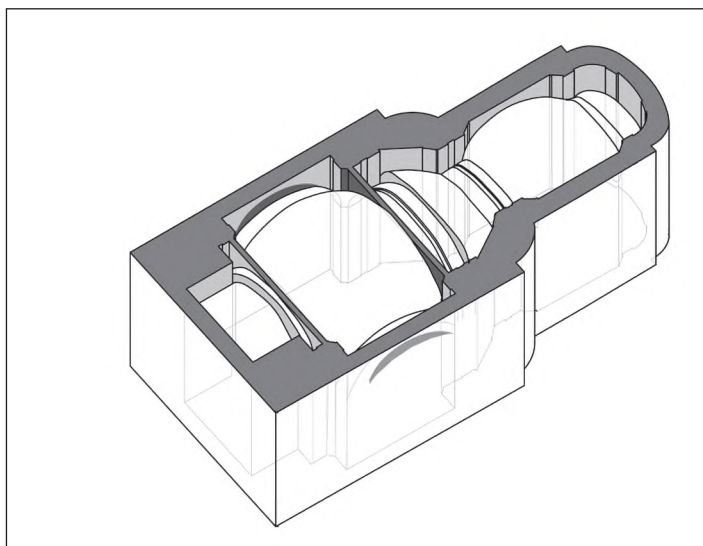
O imagine cu totul nefirească este înălțimea mai redusă a pilaștrilor din navă față de cei din cor, aspect ce alterează considerabil desfășurarea graduală a spațiilor dinspre accesul principal înspre altar. La aceasta se mai menționează diferențe la arcele dublou, la bolțile din navă și din cor (foto 1). Observăm la nivelul corului că forma dublourilor este în mâner de coș, cu sectorul din preajma cheii aproape plat. Calota boemă reazemă cu două laturi pe arce și cu alte două descarcă direct în pereții corului, în timp ce bolta navei reazemă cu toate cele patru laturi pe dublouri în plin cintru.

Aceleași diferențe se mai remarcă în traveea tranzitorie dintre navă și cor. Anomalia apare la nivelul pânzei de boltă fiindcă este încadrată de un arc dublou în mâner de coș înspre cor și unul în plin cintru înspre navă, iar racordarea pânzei s-a realizat doar cu primul arc. Perspectiva principală fiind către altar, această abatere este ferită privirii generale și vizibilă doar din cor (foto 2).

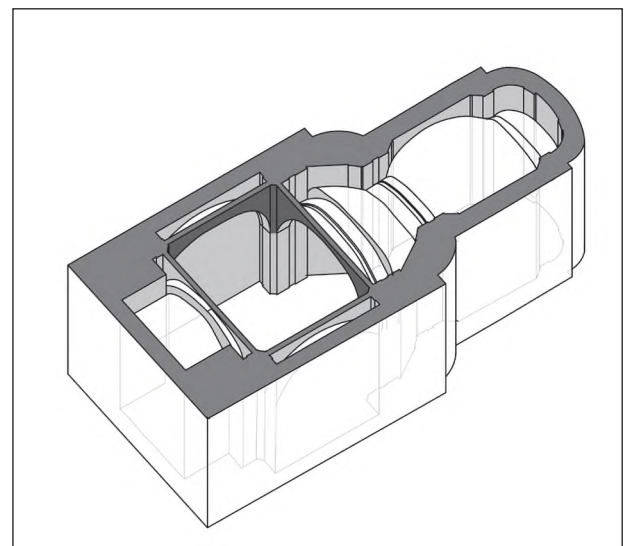
■ Fig. 1. Plan parter © prelucrare de Marius Mihail PĂSCULESCU pe baza relevului întocmit la proiectul de reabilitare

■ Figure 1. Ground floor plan © processed by Marius Mihail PĂSCULESCU based on the survey prepared for the rehabilitation design

■ Fig. 2. Schema axonometrică cu extradusul bolților. Cu roșu s-au marcat urmele de tencuială din pod © modelare de Marius Mihail PĂSCULESCU pe baza relevului întocmit la proiectul de reabilitare

■ Figure 2. Axonometric scheme with the extrados of the vaults. The traces of plaster in the attic were marked in red © modelled by Marius Mihail PĂSCULESCU based on the survey prepared for the rehabilitation design

■ Fig. 3. Schemă axonometrică cu ipoteza tavanului © modelare de Marius Mihail PĂSCULESCU pe baza relevului întocmit la proiectul de reabilitare

■ Figure 3. Axonometric scheme with the ceiling hypothesis © modelled by Marius Mihail PĂSCULESCU based on the survey prepared for the rehabilitation design

■ Foto 1. Perspectivă din tribuna vestică © Marius Mihail PĂSCULESCU

■ Photo 1. View from the western gallery © Marius Mihail PĂSCULESCU

1. The existing situation

■ The current image of the church is the result of extensive works from the second half of the 19th century. The works were carried out due to the fire on the evening of September 21, 1855, which devastated several houses in the town, also damaging the Franciscan Church (SZONGOTT 2012, 77-81).

The laying of the foundation stone was recorded in October 1748, the consecration of the church followed 10 years later (SZONGOTT 2012, 124-126), while the completion of the building took place only in 1878, with the construction of the two towers on the western elevation. (SZONGOTT 2012, 124-126). This is also reflected in the attic by a transition from the massive stone and brick masonry to narrower brick masonry.

The nave consists of two bays of different sizes (Figure 1): one with a slightly rectangular ground plan, covered by a domical vault partially resting on transverse arches and transmitting the forces to massive masonry piers in the corners, and a much narrower transitional bay, through which the nave connects to the choir. The narrow bay takes over not only the difference between the width of the nave and that of the choir, but also the different heights of the two spaces, through a vault that transmits

1.2. Discrepanțe în podul bisericii

Cu totul remarcabil se prezintă extradadosul acestei bolți, diferența este aici mult mai evidentă și țeserea cărămizilor pare întreruptă sau desfăcută, iar la cota ei cea mai înaltă această pânză deja înglobează două corzi din șarpantă (foto 3). În plus, se mai constată înzidiri ale unor bare de agățare în bolta mare a navei și consolidări suplimentare la extradados ce apar sub forma unor zidării piezișe care înglobează și alte corzi.

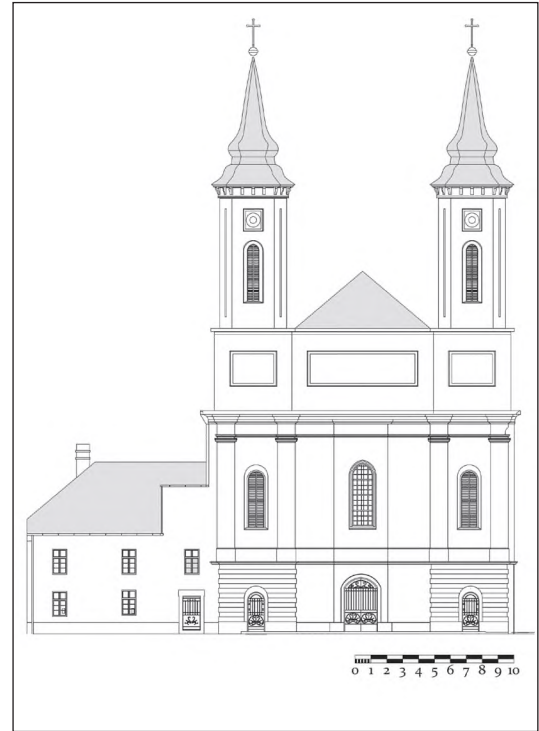

■ Foto 2. Racordul bolții cu arcul dinspre navă © Marius Mihail PĂSCULESCU

■ Photo 2. The alignment of the vault with the arch towards the nave © Marius Mihail PĂSCULESCU

■ **Fig. 4.** Colaj foto. În situația inițială, arcele de pe nord și de pe sud se aflau mai sus, la cota indicată de tencuiala din pod © Marius Mihail PĂSCULESCU
 ■ **Figure 4.** Photo collage: initially, the arches on the north and south were higher, at the level indicated by the plaster in the attic © Marius Mihail PĂSCULESCU

■ **Fig. 5.** Fațada vestică în anul 1878
 ■ **Figure 5.** Western elevation in 1878

Două dintre cele patru ferme principale din șarpanta navei trădează intervenții la nivelul corzilor și a barelor de agățare, anume că barele au fost scurtate, iar corzile au fost tăiate și înlocuite cu tiranți fixați mai sus pentru a permite zidirea bolții ce urcă mult deasupra corzilor (foto 4-5).

Pilele din navă se continuă în pod și până la cota generală a cosoroabei, adică deasupra înălțimii la care are loc descărcarea eforturilor din boltă și din arcele dublou, probabil pentru obținerea unei stabilități suplimentare

■ **Foto 3.** Extradosul bolții de la foto 2 © Marius Mihail PĂSCULESCU
 ■ **Photo 3.** The extrados of the vault from photo 2 © Marius Mihail PĂSCULESCU

the load onto the church walls and rests on transverse arches with different spans and heights.

The interior space continues with the choir, also composed of two bays with different dimensions: a larger one, almost square-shaped, covered by a sail vault that rests on two three-centred transverse arches on an east-west direction and transmits the load to obliquely placed pilasters. The other bay is semi-elliptical, it houses the altar canopy, and it is covered by an ellipsoidal vault at a lower height.

1.1. Discrepancies in the interior space

The church interior displays several inconsistencies between the nave and the choir. The nave shows alterations from works and major interventions that took place both during the construction between 1748 and 1758, as well as after the fire in 1855.

A wholly unnatural image is the lower height of the pilasters in the nave compared with those in the choir, an aspect that considerably alters the gradual unfolding of the spaces from the main entrance to the altar. Other differences are noted at the level of the transverse arches from the vaults between the nave and the choir (Photo 1). We notice that in the choir the transverse arches are three-centred arches, with an almost flat sector near the keystone. The sail vault rests with two sides on the arches and with the other two directly on the choir walls, while the nave's vault rests with all its four sides on round transverse arches.

■ **Foto 4.** *Bara de agățare scurtată și montarea tirantului*
© Marius Mihail PĂSCULESCU

■ **Photo 4.** *Shortened king post in tension and installed tie rod*
© Marius Mihail PĂSCULESCU

■ **Foto 5.** *Coardă secționată. Grinda zăbreilită reprezintă o intervenție modernă* © Marius Mihail PĂSCULESCU

■ **Photo 5.** *Cut tie-beam. The beam bracing represents a modern intervention*
© Marius Mihail PĂSCULESCU

The same differences are noticeable in the transitional bay between the nave and the choir. The anomaly appears at the level of the vault webbing, because it is framed by a three-centred transverse arch towards the choir and a round arch towards the nave, the webbing being aligned only with to the former. Since the main view is on the altar, this anomaly is hidden from the general view and is only visible from the choir (Photo 2).

1.2. Discrepancies in the church attic

The extrados of this vault is extremely remarkable, as here the difference is much more pronounced, and the brick bonding seems interrupted or undone. At its highest point, this vault already includes two tie-beams from the roof structure (Photo 3). In addition, it can be observed that some king posts in tension are embedded in the large vault of the nave and that there are extra reinforcements on the extrados, i.e. slanted masonry that incorporates other tie-beams.

Two of the four main trusses of the nave's roof structure display signs of intervention on the tie-beams and king posts in tension, specifically that the posts were shortened and the tie-beams were cut and replaced with tie rods connected at a higher point, to allow the construction of the vault that reaches much higher above the tie-beams (Photos 4 and 5).

The piers of the nave continue their rise in the attic, to the general level of the wall plate, above the height where the loads generated by the vault and the transverse arches are transmitted, probably in order to obtain additional stability through post-compression. Traces of plaster in the shape of arches are found on the northern and southern walls of the nave (Photo 6, Figure 2).

Other traces of plastering are found on some masonry above the transverse arches to the east and west, with the mention that they are found only on the masonry side facing the nave's vault (Photo 7, Figure 2).

prin post-comprimare. Urme de tencuială sub forma unor arce sunt prezente pe pereții de nord și sud din navă (foto 6, fig. 2).

Alte urme de tencuială apar pe niște zidării executate deasupra arcelor dublou dinspre est și vest, cu mențiunea că ele se află doar pe fața zidăriei dinspre bolta navei (foto 7, fig. 2).

2. Interpretarea observațiilor

■ În absența unor cercetări aprofundate care să permită datarea precisă a elementelor de șarpantă,³ a tencuielilor și zidărilor, cercetări care din nefericire nu au avut loc cu ocazia șantierului de reabilitare, ne îngăduim reconstituirea interiorului inițial al navei bisericii, realizată pe interpretarea indicțiilor din podul bisericii și urmărind îndeaproape consemnările din surse secundare.

3 Refacerea integrală a acoperișului este notată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, însă VEÖREÖS remarcă natura barocă a șarpantei din navă, cu adaptări pentru zidirea bolții (2006, 107).

■ **Foto 6.** *Urmă de tencuială la extradosul arcului de pe perețele nordic* © Marius Mihail PĂSCULESCU

■ **Photo 6.** *Traces of plaster at the extrados of the arch on the northern wall* © Marius Mihail PĂSCULESCU

Etapele primului șantier al bisericii nu sunt documentate, astfel încât se presupune scenariul cel mai plauzibil: după înălțarea pereților bisericii, se montează șarpanta și învelitoarea, o ordine curentă în șantierele baroce. Această ordine a lucrărilor are avantajul de a rigidiza pereții în care urmează să descarce bolțile, forța rezultantă din împingerea bolții și compresiunea acoperișului fiind mai aproape de verticală. În plus, executarea acoperișului înseamnă protejarea șantierului împotriva intemperiilor și înlesnirea lui. După această etapă, începe procesul de boltire a corului aproape de cota corzilor și tangent la barele de agățare.⁴ Se continuă cu boltirea traveei înguste a navei care deja depășește cota corzilor. După această etapă, considerăm că bolta este întreruptă sau parțial desfăcută și se hotărăște coborârea nașterilor din navă față de cele din cor, probabil pentru a permite zidirea arcelor dublou sub nivelul corzilor. Apoi se realizează cele patru arce ce descarcă în pilele din colțurile navei. Pe baza urmelor de tencuială din pod, arcele de pe pereții de sud și nord se află la o cotă mai înaltă. În acest stadiu, înălțimea celor patru arce din navă este egală.

Luând în considerare faptul că finisarea unui perete are loc când acesta rămâne vizibil, putem afirma că pereții aflați peste arcele de est și de vest, anume cei tencuiți înspre navă, erau vizibili din interiorul bisericii.

Prezența acestor suprafețe tencuite în podul actual al bisericii sugerează că șantierul inițial s-a întrerupt după realizarea arcelor, a fost abandonată boltirea navei și că s-a montat un tavan provizoriu din lemn, iar spațiul dintre arce și tavan a fost zidit și tencuit (fig. 3-4). Între bisericile cu interioare baroce care păstrează tavan din lemn predomină cele medievale care au fost „modernizate” în secolul al XVIII-lea, dintre care amintim fosta biserică franciscană din Târgu Mureș, azi reformată și biserica ursulinelor din Sibiu.

Pe lângă modificarea șarpantei, introducerea bolții actuale a impus desfacerea arcelor de pe sud și de pe nord și refacerea lor mai jos, deoarece forma ușor dreptunghiulară a traveei mari înseamnă că intersecția calotei cu planuri verticale se face diferit pe cele două direcții. Mai precis, pe direcția nord-sud, bolta coboară sub arcele inițiale ce fuseseră de înălțimea celor de pe direcția est-vest. Cu toate că la biserica franciscană din Gherla are loc în plin secol XIX, construirea șarpantei și modificarea ei ulterioară pentru a permite zidirea bolții este o practică observată în spațiul german încă din anul 1628, indicând primele adaptări „baroce” ale structurii de acoperiș (HOLZER & KÖCK 2008).

3. Concluzie

■ În urma interpretărilor, putem afirma aproape cu certitudine că nu a existat o boltă inițială, ci doar un tavan din lemn⁵ care a fost înlocuit cu bolta actuală abia în urma incendiului în urma căruia „a ars turnul de lemn, s-au topit ambele clopote, s-a năruit stucatura, s-a mistuit orga cu șase registre, flăcările au ars podelele, două altare anexe etc.” (SZONGOTT 2012, 180) Această mărturie mai contribuie la întocmirea unei imagini de ansamblu din care aflăm că exista un turn clopotniță din lemn și că focul a provocat mai multe daune în nava și tribuna bisericii.

4 În forma ei actuală, șarpanta este rezultatul refacerilor dintre anii 1855-1857. SZONGOTT preia din *Historia domus* a mănăstirii că până în anul 1856 se reface acoperișul din țigla, iar în anul următor se încheie (re)construcția bolților (2012, 126).

5 Această afirmație este susținută și de un raport din anul 1786, scris de către Kelemen KORBULY, capelanul parohiei armenesti din Gherla, raport ce trece în revistă lăcașurile de cult din oraș. „[...] *tertia demum (cujus sanctuarium duntaxat paratum conspicitur) est Patrum Franciscanorum in honorem S. Petri de Alcantara dicata.*” trad. rom. „[...] iar a treia [biserica] (al cărei sanctuar pare cel puțin pregătit) este a preoților franciscani, fiind dedicată Sfântului Petru de Alcantara.” (SZONGOTT 2015, 53). Așadar nava bisericii nu era probabil terminată (boltită) la vremea respectivă și nici la sfințirea ce fusese consemnată în anul 1758.

2. Interpretation of the observations

■ Lacking in-depth research that would allow for a precise dating of the roof structure elements,³ of the plastering, and of the masonry, research that unfortunately did not take place during the rehabilitation works, we allow ourselves the reconstruction of the nave's original interior based on the interpretation of clues in the church attic and closely following the information in secondary sources.

The stages of the first construction have not been documented, thus the more plausible scenario is assumed: after the walls of the church had been raised, the roof structure and roofing were installed, a usual sequence for Baroque sites. This sequence of works had the advantage of stiffening the walls that were about to carry the load of the vaults, the force resulting from the thrust of the vault and the compression of the roof being closer to the vertical. Moreover, building the roof ensured the protection of the site against the weather and facilitated the works. After this stage, the vaulting process started, near the height of the tie-beams and tangent to the king posts in tension.⁴ The process continued with the vaulting of the nave's narrow

3 The complete reconstruction of the roof is recorded in the second half of the 19th century, however, VEÖREÖS notices the Baroque nature of the nave's roof structure, with adaptations for the vault (2006, 107).

4 In its current shape, the roof structure is the result of the reconstructions between 1855 and 1857. SZONGOTT, based on the monastery's *Historia domus*, stated that the tile roofing was remade by 1856 and that the (re) construction of the vaults was finished the following year (2012, 126).

■ Foto 7. Urmă de tencuială pe zidăria de peste arcul vestic © Marius Mihail PĂSCULESCU

■ Photo 7. Traces of plaster on the masonry over the western arch © Marius Mihail PĂSCULESCU

bay, which already exceeded the height of the tie-beams. After this stage, we believe that the works were interrupted, or that the vault was partially dismantled and it was decided to lower the springing lines in the nave compared with the ones in the choir, probably to allow the placement of the transverse arches below the tie-beams. Then the four arches that transmit the loads to the piers in the nave's corners were built. Based on the traces of plastering in the attic, the arches on the northern and southern walls had been taller, however, at this stage, the four arches in the nave were of equal height.

Taking into account the fact that the finishing of a wall takes place when it remains visible, we consider that the walls over the eastern and western arches, namely those plastered towards the nave, were visible from inside the church.

The presence of these plastered surfaces in the current church attic suggests that the initial construction was interrupted after the arches had been built, the idea of vaulting the church was abandoned and a temporary wooden ceiling was installed, and that the space between the arches and the roof was walled and plastered (Figures 3 and 4). Among the churches with Baroque interiors that have preserved wooden ceilings, a predominant group is constituted by mediaeval churches that were "modernised" in the 18th century, of which we mention the former Franciscan Church in Târgu Mureş, now a Calvinist church, and the Church of the Ursulines in Sibiu.

Apart from the alteration of the roof structure, the introduction of the current vault required dismantling the southern and northern arches and their reconstruction at a lower height, because the slightly rectangular shape of the large bay means that the intersection of the vault with the vertical planes is different on the two directions. Specifically, on the north-south direction, the vault descends under the initial arches that had the same height as those on the east-west direction. Even though for the Franciscan Church in Gherla it took place in the 19th century, the practice of building a roof structure and subsequently modifying it to allow the construction of the vault has been observed in German-speaking areas since 1628, indicating the first "Baroque" adaptations of roof structures (HOLZER & KÖCK 2008, 235-242).

3. Conclusion

■ Based on the interpretations, we can say almost certainly that there was no initial vault, only a wooden ceiling⁵ that was replaced

5 This statement is also supported by a 1786 report written by Kelemen KORBULY, chaplain to the Armenian parish in Gherla, which lists the town's places of worship. "[...] *tertia demum (cujus sanctuarium duntaxat paratum conspicitur) est Patrum Franciscanorum in honorem S. Petri de Alcantara dicata.*" Translation in English: "[...] and the third [church] (whose choir seems at least ready) is that of the Franciscan priests, being dedicated to Saint Peter of Alcantara." (SZONGOTT 2015, 53). Therefore, at that time the nave was probably not yet finished (vaulted), and neither was it consecrated, which is recorded to have taken place in 1758.

■ Foto 8. Biserica San Matteo din Lecce. Fațada vestică © arhivă personală Virgil POP

■ Photo 8. San Matteo Church in Lecce. Western elevation © personal archive of Virgil POP

Cu toate că timp de un secol, adică de la sfințirea din anul 1758 și până la incendiul devastator din anul 1855, biserica fusese cu tavan din lemn și fără turnuri în fațada vestică, planimetria sa indică atât intenția unei boltiri centrale, cât și a înălțării celor două turnuri de vest.

Ne aflăm într-o situație în care s-a demarat un șantier relativ pretențios, șantier ce a întâmpinat dificultăți financiare sau tehnice care au impus simplificarea drastică a lucrărilor și au grăbit încheierea lor. În acest caz, se mai poate lua în considerare și contribuția unui comanditar ambițios dornic să finalizeze lucrările în timpul vieții sale.

Soluția provizorie, expedită și mult mai ieftină a acoperirii cu tavan este păstrată până în plin secol XIX probabil din cauze financiare, însă până atunci interesul pentru spațialitatea barocă va scădea și apare preferința pentru neoclasicism, când tavanul nu se mai află într-o contradicție majoră cu gustul epocii, așa cum ar fi fost în barocul matur. Această tendință spontană a tăvănirii mai apare în șantiere baroce târzii și se remarcă arbitrar fără legătură între biserici. Anunțarea neoclasicismului în șantierul baroc o găsim și în cazuri mai îndepărtate precum reconstrucția bisericii San Matteo din orașul Lecce, dintre anii 1667-1700, aflată în capătul sudic al Italiei. Șantierul debutează aici cu o biserică barocă, de inspirație borrominiană (foto 8), după care se renunță la boltire și se montează un tavan (foto 9). Explicația poate sta în aceleași motive ca la biserica din Gherla, la care adăugăm că prezența gustului neoclasic la Lecce este subliniată prin refacerea tavanului la începutul secolului al XIX-lea.

■ Foto 9. Biserica San Matteo din Lecce. Interior cu tavan © arhivă personală Virgil POP
 ■ Photo 9. San Matteo Church in Lecce. Interior with ceiling © personal archive of Virgil POP

Refacerea interiorului cu o boltă la biserica din Gherla este într-un fel surprinzătoare pentru anul 1857 fiindcă instaurează la interior atmosfera spațiului baroc, în timp ce la exterior urmează să asistăm la o compoziție sobră de factură clasică (fig 5). Luând în calcul și mobilizările financiare mai puternice datorate incendiului, optarea pentru boltă se poate explica nu printr-o persistență a gustului baroc, ci prin prestigiul unui spațiu boltit față de unul tăvănit. Un aspect pragmatic pentru alegerea boltii de cărămidă constă tocmai în faptul că este ignifugă, limitând propagarea focului din pod către interiorul bisericii în cazul unor incendii viitoare.

Bibliografie/Bibliography

- HOLZER, S.M. & B. KÖCK. 2008. Structure of baroque church roofs in Bavaria. In *Structural Analysis of Historic Construction. Preserving Safety and Significance, vol. 1*, eds. Dina D'AYALA & Enrico FODDE, 235-242. London: CRC Press.
- NAGY Gergely Domonkos. 2014. Centrális téralakítás a magyar barokk szakrális építészetben. Teză de doctorat, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Építészettörténeti és Műemléki Tanszék.
- POP, Virgil. 2002. *Armenopolis – oraș baroc*. Cluj-Napoca: Editura Accent.
- RUSU, Adrian Andrei, Nicolae SABĂU, Ileana BURNICHIOIU, Ioan Vasile LEB & LUPESCU Mária Makó. 2000. *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.
- SZONGOTT Kristóf. 2012-2015. *Orașul liber regal Gherla (1700-1900): metropola armeano maghiară*, IV. vols. București: Ed. Ararat. Traducere în limba română a publicației *Szamosújvár szab. kir. város monográfiája, 1700-1900*, vol. I-III (Gherla: Aurora, 1901), vol. IV (Gherla: Aurora, 1903).
- VEÖREÖS András. 2006. XVIII. századi ferences kolostorok Erdélyben. Teză de doctorat, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Építészettörténeti és Műemléki Tanszék.

with the current vault only following the fire that "burned the wooden tower, both bells melted, the stucco collapsed, the organ with six registers burned, the flames burned the floors, two adjacent altars, etc." (SZONGOTT 2012, 180) This testimony also contributes to the development of an overview from which we find out that there was a wooden bell tower and that the fire damaged the church nave and gallery.

Although for a century, from its consecration in 1758 until the devastating fire of 1855, the church had a wooden ceiling and no towers on the western elevation, its ground plan indicates the intention of both a central vaulting and of building the two western towers.

We are in a situation where a relatively pretentious construction site was started, a site that encountered financial or technical difficulties that imposed the drastic simplification of the works and hastened their completion. In this case, the contribution of an ambitious patron eager to complete the work during their lifetime can also be considered.

The temporary, expedited, and much cheaper solution of the ceiling was kept until the 19th century, probably for financial reasons, but by then the interest in Baroque spatiality had decreased and the preference for Neoclassicism had appeared, when the ceiling was no longer in a major contradiction with the taste of the time, as it would have been during the High Baroque. This spontaneous tendency to build ceilings also appears in late Baroque construction sites and is arbitrarily noticeable, without a connection between churches. The announcement of Neoclassicism in the Baroque construction site can be found in more distant cases, such as the reconstruction, between 1667 and 1700, of the San Matteo Church in the city of Lecce, located at the southern end of Italy. The construction site began here with a Baroque church, inspired by BORROMINI (Photo 8), after which the idea of vaulting was abandoned and a ceiling was installed (Photo 9). The explanation may lie in the same reasons as for the church of Gherla, to which we add that the presence of Neoclassical taste in Lecce was underlined by the reconstruction of the ceiling at the beginning of the 19th century.

The redesign of the interior with a vault at the church in Gherla is somewhat surprising for 1857 because it establishes in the church interior the atmosphere of a Baroque space, while on the outside we witness a sober composition of Classical design (Figure 5). Considering the stronger financial mobilisation due to the fire, the choice for the vault can be explained not by a persistence of the Baroque taste, but by the prestige of a vaulted space compared to a ceilinged one. A pragmatic aspect for choosing the brick vault is precisely the fact that it is fireproof, limiting the spread of fire from the attic to the church interior in case of future fires.